

2. dan: Kranjska Gora – Ziljska Bistrica

Nekdanja trasa železnice (zgrajena leta 1870, opuščena pa 1966) je sedaj kolesarska steza, ki nas mimo Rateč udobno pripelje nad Belo Peč. To je zadnje naselje v nekdanji Kranjski. Ko prekoračimo Beli potok, smo že na Koroškem. In ob Belem potoku na kranjski strani so nekdanje vislice. V bližnjem Trbižu jih niso imeli, imeli pa so nekaj zločincev, obsojenih na vislice. Prosili so sosede, naj jim jih posodijo, a dobili so kratek odgovor, da so zgradili vislice zase in za svoje otroke, ne pa za tuje falote. To zgodbo je zapisal Josip Lavtižar, duhovnik, potopisec in glasbenik, rojen leta 1851 v Kranjski Gori, umrl pa je leta 1943 v Ratečah. Njegove knjige so dober vir za zgodovino Gorenjske, leta 1931 pa je izdal tudi zgodovinsko povest iz 17. stoletja Bled in Briksen, o kateri mogoče kdaj drugič.

Čeprav bomo že pred Trbižem zavili proti severu do vasi Kokovo, je prav, da omenimo tudi Trbiž, ki se je zaradi turizma zelo razvil v zadnjem času. Nastal je v zvezi z železarstvom, hitreje pa se je začel razvijati z zgraditvijo treh železniških prog. Že omenjene proti Ljubljani 1870, proti Beljaku 1879 in po Kanalski dolini proti Vidmu 1875. Čeprav Trbiž obiskujemo zaradi trgovin, pa je vredna ogleda tudi poznogotska cerkev sv. Petra in Pavla. V cerkvi je več gotskih in renesančnih fresk, ki so delo Friderika Beljaškega. Konec 15. stoletja so jo obdali s protiturškim taborom, od katerega je ohranjen del obzidja in dva stolpa. Turški vpadi so bili tudi za Koroško prava nadloga. Že leta 1473 so prvič vdrli v deželo preko Jezerskega. Sledili pa so še vpadi v letih 1476, 1478, 1480 in 1483. V desetih letih so torej petkrat pustošili po deželi.

S Turki se bomo srečali že v naslednjem kraju – v Kokovem, kjer so turške čete porazile leta 1478 slovenske kmečke upornike. Govorimo o najstarejšem slovenskem kmečkem uporu, ki se je začel zaradi dveh prejšnjih turških vpadov na Koroško. Podeželje je bilo nezaščiteno in kmečka zveza je zahtevala učinkovito obrambo zoper turško nevarnost, drugače je grozila z odpovedjo plačevanja davkov. Preden je prišlo do obračuna med fevdalci in uporniki, so Turki nepričakovano vdrli preko Predela na Koroško in pri Kokovem v soteski pri Ziljici razbili kmečko vojsko pod poveljstvom nekega Matjaža. S tem je bil upor zlomljen, sledilo je le še kaznovanje puntarskih voditeljev.

V Kokovem je cerkev sv. Nikolaja, ki je bogato poslikana. Na prostoru, ki ga opisujemo, je ves srednji vek potekal živahen promet iz Italije v Srednjo Evropo, mešali so se umetnostni vplivi juga in severa. Arhitektura je povsem severnjaška, v slikarstvu pa prevladujejo južni – italijanski vplivi. Cerkev ima izredno lego, na jugu se odpirajo pogledi proti Mangartu, na sever pa proti Dobraču, kamor smo namenjeni. Zopet prestopimo državno mejo, ki pa sta jo Italija in Avstrija leta 1998 odpravili.

Ozka soteska Ziljice, ki povezuje Kanalsko dolino z Ziljsko dolino in omogoča lahek prehod iz alpskega sveta v Italijo, je že od nekdaj rabila za ugodno prometno povezavo med severom in jugom. Ker so bila to za Korošce prva vrata proti jugu, se je kraja ob vstopu v sotesko prijelo ime Vrata. Arheologi so tu izkopali ostaline Kelto, Rimljanov, Langobardov in Slovanov.

Slovenščina je imela na koroških tleh prastaro domovinsko pravico. In prav na Vratih je koroški vojvoda Bernard Spanheimski leta 1227 na deželni meji slovesno sprejel viteškega trubadurja Ulrika Lichtensteinskega, preoblečenega v pogansko boginjo Venero s slovenskim pozdravom »Buge waz primi gralva Venus!« (v današnji slovenščini »Bog vas sprejmi, kraljeva Venera«). Ta pozdrav, kakor ga je viteški pesnik sam zapisal, dokazuje, da je bil slovenski jezik tudi med plemstvom dobro znan in do 15. stoletja med drugim v rabi tudi pri ustoličevanju koroških vojvod na Gosposvetskem polju. Kraje, ki jih je Ulrik obiskal, danes povezuje Venerina pot. Obiskal je dvainpetdeset mest, ki si jih zdaj delijo štiri evropske države: Češka, Avstrija, Italija in Slovenija. Na poti se je bojeval na raznih turnirjih, tudi v slovenskih krajih.

Na Vratih pa stoji tik nad Ziljico, odmaknjena od prometnih poti sredi travnikov, cerkev sv. Andreja. Že zelo zgodaj je zaslovela kot osrednji spomenik srednjeveškega stenskega slikarstva na Koroškem, ki je s srednjeveškimi freskami med najbogatejšimi evropskimi deželami. Prvič se omenja leta 1169, še kot skromna romanska cerkvica, ki so ji na začetku 15. stoletja namesto polkrožne apside dodali večji gotski prezbitarij. Vendar so jo že 1483 močno poškodovali Turki, ki so iz Furlanije po Kanalski dolini prihrumeli na Koroško. S pomočjo samostana benediktincev v bližnjem Podkloštru so jo popravili in jo dali v prezbitariju poslikati s freskami, ki jih še danes občudujemo. Ker pa jo je obiskovalo veliko romarjev, je bila

kmalu premajhna. Leta 1503 je mojster Kristijan iz Naborjeta v Kanalski dolini povišal ladjo in jo obokal, po gotski navadi z rebrastim mrežastim obokom. Prizidal je tudi na zahodni strani mogočen zvonik, kasneje so dodali še lopo, da bi se ljudje vanjo lahko zatekli ob slabem vremenu. V tej obliki se je cerkev ohranila do danes.

Freske v prezbiteriju so delo Tomaža Beljaškega, osrednje osebnosti koroškega slikarstva v poznem 15. stoletju. Na oboku so v bogati dekoraciji vključeni simboli evangelistov, cerkveni očetje in simboli štirih elementov ter angeli z glasbili. Najbolj znamenit in obenem nenavaden po vsebini je tako imenovani Živi križ. Na sredini je Križanje, iz vseh štirih krakov križa pa rastejo roke in kažejo v smer, kjer se dogajajo najrazličnejši prizori, povezani s Kristusovo odrešilno smrtjo. Namen teh bogatih slikarij je bil nepismenemu verniku preprosto in nazorno pripovedovati o grehu in odrešenju. Ta opis je iz knjige Marijana Zadnikarja, *Med umetnostnimi spomeniki na Slovenskem Koroškem* iz leta 1979, kjer najdemo najboljše prikaze koroških cerkva.

Vrata ležijo na robu Ziljske doline, ki se vleče ob reki Zilji od Šmohorja in se po 90 km zaključi pri Beljaku, kjer se Zilja izliva v Dravo. Dolino je tragično zaznamoval potres 25. januarja 1348. Romantične Ziljske doline ni bilo več spoznati. Ogromni podor z južnega pobočja Dobrača se je nagradil v dolžini 11 km. Zajezil je reko, višina pregrade je ponekod dosegla celo 30 metrov. Pod plazom je ostalo med drugim 17 zaselkov, dolino pa je spremenil v umetno jezero. Poplavni val je potopil deset vasi, ostanki jezera pa so kot močvirje vidni še danes. Žrtev potresa, poplav, požarov, plazov in verjetno tudi bolezni je bilo v širši regiji okoli 40 000, mesto Beljak je bilo popolnoma porušeno, samo v nabito polni cerkvi, bil je praznik, je bilo ubitih 500 ljudi. Posledice so čutili tudi v Benetkah, kjer je poškodoval več cerkvenih zvonikov, pa tudi v Gradcu in na Dunaju.

Ziljska dolina je po potresu postala zamočvirjena pokrajina in je napotila Ziljane v intenzivno konjerejo. Slovele so težke ziljske *more*, to je težke kobile s katerimi so domačini vozarili – »furali« razno blago tako na jug Italije kot celo na Visoke ture daleč na sever. Kisle travnike so nato osušili in konjereja je dala mesto uspešni živinoreji, saj so visoke travnate planine nudile ugodne pogoje za visokogorsko živinorejo in planšarstvo. Se je pa, na osnovi konjereje, ohranilo v ziljskih vaseh štehvanje, to je fantovska konjeniška igra, ki jo prirejajo vsako leto ob farnem žegnanju. Postala je zanimiva turistična prireditev v poletnem času.

Naša pot pa se obrne proti zahodu, skozi Dole in Drevlje, kjer so odkrili halštatsko naselbino, do Gorij. Tu je služboval v letih 1851 do 1871 eden najbolj znanih mož iz Ziljske doline, duhovnik, narodni buditelj, narodopisec in jezikoslovec Matija Majar Ziljski, avtor programa Zedinjene Slovenije iz leta 1848. Med drugim je na etnografsko razstavo v Moskvo leta 1867 poslal ziljske noše, skrinje in druge predmete, risbe in opise, tako da je bila slovenska svatba najboljša predstavitev v tem delu razstave. V Gorjah pa je tudi mogočna romarska cerkev posvečena Mariji. Tako kot mnoge cerkve na Koroškem, je bila tudi gorjanska močno poškodovana leta 1478 ob turškem vpadu. Odločili so se za novo stavbo, ki ji je botroval samostan v Podkloštru, saj iz skromnih vaških razmer tako odličen spomenik ne bi mogel nastati. Obdali so jo s taborskim obzidjem, zahodno stran še zdaj varuje mogočen zvonik, drugje pa je dobro zavarovana s strmimi pobočji. Mogočna gotska cerkev ima bogato baročno opremo – tri lepe oltarje in Marijin kip iz 16. stoletja, obdan z angeli.

Od Gorij se spustimo v Zahomec, ki s vsakoletnih štehvanjem drugo nedeljo v septembru privabi mnogo obiskovalcev. Svetovno slavo pa so mu prinesli smučarski skakalci – zahomški orli, ki so zrasli ob šestdeset metrski skakalnici Stanka Bloudka. Karel Schnabl je nosilec dveh olimpijskih medalj, skakalci pa imajo v vasi tudi spomenik.

Pešpot se od Zahomca spusti v Bistriški graben in vzpne naravnost k cerkvi sv. Martina v Ziljski Bistrici. Stara cerkev je bila uničena ob potresu 1348, novo so zato postavili na strmi skali nad vasjo, kjer je stal utrjeni grad, ki ga je najbrž tudi porušil potres. Ob cerkvi so delno še ohranjene taborske utrdbe. Požar v letu 1885 je uničil vso opremo, ohranil se je le lesen Marijin kipec iz okoli 1440, ki je zdaj v glavnem oltarju.

LIT.: Marijan Zadnikar, *Med umetnostnimi spomeniki na Slovenskem Koroškem*, Celje 1979;

Enciklopedija Slovenije (gesla o posameznih krajih)

Janko Zerzer, *Po koroških poteh. Kulturno-zgodovinski turistični vodnik*, Celovec 1997;

Blaž Singer, *Vodnik na poti med Slovenci na Koroškem*, Maribor 1970;

Janez Stergar, *Štiri poti med koroške Slovence*, Ljubljana 1994;

Koroška pota, ur. Miha Rigl, Maribor 1978;

Podjuna, Rož, Zilja, ur. Herman Germ, Celovec 1998;

Niko Rupel, *Deset sprehodov med Slovenci na Koroškem I–II*, Celovec 1993;

Vladimir Ribarič, *Potresi v Sloveniji*, Ljubljana 1994.